

A FRANCIA ÚJTOMIZMUS

IRTA: GERENCSÉR ISTVÁN O. SCH. P.

I.

Przywara Erich S. J. a kiváló filozófus az újskolasztika alakulásában négy fő irányt és evvel kapcsolatban korszakot különböztet meg. (Die Problematik der Neuscholastik. Kantstudien. 1929.) A múlt század közepén, az Aeterni Patris előtt inkább egyes elszigetelten álló keresztény gondolkodók emelkednek ki: Newman, Ward, Gratry, stb. Az Aeterni Patris hatása alatt újra megindul a filozófusok iskolákba tömörülése, jobban építenek a multa, erősebben kihangsúlyozzák a történelmi folytonosság szerepét: ez az újskolasztika történeti jellegű korszaka, mondjuk: a régibb tomista iskola, melynek tevékenysége majdnem kizárólag egyszerű kommentálásra, régi gondolatok felmelegítésére szorítkozott. Nem tudott elég kapcsolatot találni a történelmi mával. (Zigliara, Lepidi, stb.) A századfordulón kezd kibontakozni a molinistának jelezhető irány, melyet erős természettudományos érdeklődés és a modern filozófia iránt való fogékonyság, de ugyanakkor bizonyos eklekticizmus jellemmez. Inkább az egyes filozófiai problémákra irányítja a figyelmét, mintsem a nagy összefüggő szintézisre. (Jezsuita molinizmus, Geysler és iskolája.) Ez az irány még ma is eleven hatóerő. A XX. század 10-es éveitől bontakozik ki mind erőteljesebben az úgynevezett újtomizmus (Sertillanges, Garrigou-Lagrange O. P.; sokban rokona Mercier és a löveni iskola). A múlt századi egyszerűen történeti beállítottságú és inkább reprisztináló régibb tomizmussal szemben a történelmi ma organikus kihajtása, anélkül, hogy a szenttamási hagyománytól eltérne.

Tomizmus, azaz a filozófia perennis keretén belül egy határozottan megjellegzett iskola, mely minden alapvető metafizikai kérdésben Szent Tamást vallja mesterének. Sajátosan dinamikus létfogalmának szintézisébe fűzi az egész valóságot; inkább az egyetemet, a metafizikai alapelvek intuitív megragadását emeli ki (Kecskés: A bölcsélet története. 565.) szemben az újmolinizmus részletekre irányuló, erősebben természettudományos érdeklődésével és individualistább irányával. Új, mivel úgy akar filozofálni, mint ahogy Szent Tamás filozofált volna, ha ma élne; modern nyelven, modern formában és a modern filozófia, tudomány, korkérdések teljes számbavételével.

Ez az újtomizmus fő képviselőiben és irányítóiban legkiváltkép Franciaországban alakult ki. Nem mintha a tomizmus, vagy bármely más filozófia természete szerint egy nemzet partikuláris kincse lenne: nem, a filozófia az univerzális emberi szellem kincse, itt nem lehet sovinizmus. De ha ez így van is,

egyek népek jellege, mint minden szellemi megnyilvánulásra, úgy a filozófiára is rányomódik. És ebben az értelemben kell az újtomizmusmal kapcsolatban is francia újtomizmusról beszélnünk. A francia újtomizmus mint külön megjellegzett irány lép elénk, sajátos vonásokkal, melyek megkülönböztetik mondjuk a német újtomizmustól : nem annyira tanításban, egyes tanokban, mint inkább belső alkatban, színezetben. Przywara élesen látja meg azt a különbséget, mely elválasztja a román és germán szellemet egymástól. A román szellem a nappal szelleme, a tiszta, világosan látható igazságokra irányuló szellem. Az igazság : a változhatatlan lét és lényeg, érték és értelmesség, a nap világossága vonzza. A germán charisma az éjjel charismája, hona és iránya az egzisztenciális valóság, az új levés : a küzdő és világosságot vajudó éjjel világa. Jellemzi a nyugtalan vágyakozás és sóvárgás, fájdalom és dac, nagyságban és gyengeségben való szenvedés. (Christliche Existenz.) Ennek megfelelően a francia újtomizmusnak is a tiszta, világos rendszerezés, nyugodt és mégis lüktető haladás, a tomizmus inkább értelmi oldalának, nagyvonalúságának a kihangsúlyozása a sajátja. Nem annyira a történelem, mint inkább a változhatatlan idea világ érdekli : vágya az örök jelen, az örök nap, örök világosság. Ez a nap és világosság ömlik el rajta.

Erről a specifikusan francia indulású és alkatú, de természetesen másutt is ható újtomizmusról akarunk most szólni általános célkitűzéseit vizsgálva meg először, majd főbb képviselőit véve szemügyre. Tárgyalásunk irányító szempontja az a kérdés, hogy mennyire vibrál ebben az újtomizmusban Szent Tamás és a modern kor lelke.

II.

Szent Tamás a modern idők apostola, a mi korunk apostola : Maritain egyik előadásának ezt a címet adta. De a mi korunk és Szent Tamás oly távoliaknak látszanak egymástól. Mit is akarhat a XIII. század fehér ruhás, csendes szerzetese, a «néma ökör» most a mozgalmas XX. században? Mit is akarhat az ő irányítása alatt álló és szellemét hirdető tomizmus a mai világban? Első pillanatra tényleg úgy látszik, hogy nem sok köze van egymáshoz e két világnak, de csak első pillanatra. Mert éppen ebben a látszólagos idegenségben rejlik Szent Tamásnak apostoli és tanítói aktualitása.

A mai kor szellemiségének tragédiája, hogy elszakadt Istentől, elszakadt a valóságtól. (Maritain.) Kiveszett belőle a szent gyermekség lelkülete, öreges, túlrejt és fáradt lett filozófiája, nem tud már játékos lenni, hanem mindenben a hasznot, kényelmi célszerűséget nézi. Pedig «boldog az a filozófia, mely nem vesztette el az érintkezést a gyermekkorral, mely megőrizte gyermeki lelkületének nem gyerekeségét, hanem vitalitását, frissességét, csodálkozni és lelkesedni tudását.» (J. Maritain : De la philosophie chretienne. 50.)

Három reformátor szelleme feküdt meg a modern lelkiséget : Lutherben

a *csak* én, Descartesben a *puszta* ész, Rousseauban a *merő* természet szelleme. «A cella, ahol Luther az ördöggel harcolt, a szoba, melyben Descartes híres álmát álmodta, a vicennesi erdő tölgyes tisztása, ahol Jean-Jacques könnyeit öntötte, amikor felfedezte az ember természetének tökéletes jóságát — ezek azok a helyek, ahol a modern világ kezdetét vette.» (Maritain : Trois reformateurs.) Luther nominalizmusa elszakította az embert a nagy objektivitástól, végeredményképpen széttépte Isten és ember viszonyát, Descartes racionalizmusa elszakított a külső világ valóságától, magába roskasztotta a kutató elmét, Kant agnoszticizmusát készítette elő. Rousseau naturalizmusa a természetfelettit lugoza ki teljesen az emberből: nincs szüksége rá, hisz magában is teljesen és tökéletesen jó. (R. Valery-Radot : Das kath. Schrifttum Frankreichs. 198.) A modern kor szelleme gyökeréig beteg lett azaz : 1. agnosztikus 2. naturalista 3. individualista (Maritain.)

De éppen betegségében van egy nagy értéke, valahogy úgy, mint Magdolnának, kezdi érezni elesettségét, kezd visszatérni lelkébe az elveszett pietas, a kegyeletes lelkület és a tanulékonyosság. Megelégtelte a szkepticizmust, szeretne érintkezésbe lépni a valósággal; megcsömörlött a magába zártságtól, szeretné belevetni magát a közösségek tengerébe ; érzi, hogy csak a természet erőiben bízva, lassan teljesen elmerül, ezért szeretne belekapaszkodni egy Atyának kezébe. Mindezt érzi már, de még csak homályosan, tapogatózva. Értelme ide-oda barangol, tévedések és elferdülések közé sodródik. De minden tévedés és mellélépés megett ott él az igazság vágya és annak szenvedélyes szeretete. És mi más a filozófia, mint vágy az igazság felé és mi más egy filozófiai rendszer : mint kísérlet ezt a vágyat megnyugtani ; odamutatni és jutni, ahol egyedül tud megnyugodni ez a vágy : t. i. az igazságban ; abban az igazságban, mely az Igazság ; a szellem tulajdonképpeni hazája : Isten. (Sailer.)

És erre a nagy-nagy igazság-sóvárgásra tud megnyugtató feleletet adni Szent Tamás. A modern lélek vágyakozását finom tapintattal lecsillapítja, hármias sebére irt ad, gyökeres gyógyítást. (Maritain.)

1. Agnoszticizmusával szembe állítja realizmusát, a létbe, valóságba gyökerező szemléletét. Megértteti az értelemmel, hogy igenis van abszolút igazság, hogy fel is ismerhető ez az igazság, nincs alapja tehát a szkeptikus és reménytelen lemondásának. Az élet nem sötét és kilátástalan, a tudomány és munka nem felesleges, mivel tényleg meg tudja valamilyen módon ismerni az ember az igazságot, bele tud hatolni a valóság szerkezetébe és csodálatos világába. Megtanítja az örömről elfeledkezett és éppen azért az öröm után vágyódó modern embert újra örülni a világnak, a lét kifogyhatatlan tengerének. Megmutatja a merő külső aktivizmusba merült mai embernek, hogy igenis van értelme az Igazságért élni, a szabadító Igazságért.

2. Naturalizmusából is gyökerében gyógyítja. Rámutat a tomizmus arra, hogy minden lény, minden való és változó feltételezi a változatlan Ősvalót, az Örök Létet és nélküle összeroppanna, nem létezhetne. Megtanítja az

értelmet, hogy nem állhat magában, hanem szüksége van felsőbb segítségre, természetfeletti hitre. Csak akkor fog tudni igazán emberi és emberibb életet élni, ha kitárt lélekkel magába fogadja az Isten részéről jövő hatásokat. Az embernek nem lehet más célja, mint : haladni e felé a végső cél és nyugalom örök forrása, a teljes kiteljesülés felé, azaz előkészíteni lelkét Isten lakásául.

3. Individualizmusával, a modern ember sokszor megutált individualizmusával szembeállítja a helyes társadalom szemléletét. Az ember nem magában álló lény, hanem mindenestől rá van utalva a közösségre. Olyannyira, hogy mások nélkül nem is élhet igazán emberi életet. De úgy áll be az ember a közösségbe, hogy ezáltal nem szűnik meg egyéni élete ; egyén és közösség nem valami ellentmondó fogalmak, hanem egyik a másikat feltételezi, egyik a másik nélkül nem lehet el. Rámutat arra, hogy az ember hivatását csak mint valamely nemzeti, családi, vallási közösség tagja töltheti be, enélkül korcs és idétlen, katasztrófába rohan.

A sokat zaklatott modern értelem gyökér-hibáira csodálatos harmoniájával igazi balzsamot ad így a Szent Tamáson tovább épülő bölcselet : a tomizmus, a valóságba tapadó józan ész bölcselete. Pontosan megkülönbözteti azt, amit meg kell különböztetnie, hogy végül is *egy* harmoniába, egységbe tudjon hozni mindent. Ismerő alany és ismerő tárgy, Isten és világ, egyén és közösség, hit és ész, természeti és természetfeletti látszólagos ellentéteinek egymásba hajlításával és létfogalmába való begyökereztetésével az értelem számára kielégítő megalapozást és mindig többre készítő feszültséget ad. Ezért van az, hogy a Szent Tamás szellemétől látszólag annyira idegen és oly súlyosan beteg modern lélek rátalált Szent Tamásra és ezért van az, hogy a csendes Tamás testvér a zajos modern idők apostola tud lenni. Mint filozófus elő tudja készíteni a lelket Istennek, a természetfeletti számára ; az értelemnek egységes, továbbépülésre képes kielégítő racionális világgépet tud adni. Mint teológus az Egyház hivatalos teológusa, «doctor communis»-a, a már hívő elmét finom biztonsággal vezet tovább a természetfeletti világ misztériumai között. Benne és az ő neve alatt induló filozófiában és teológiában összhanggal valósul meg az emberi élet egysége, az értelmi és lelki élet harmoniája. Ezért áll róla Maritain szava : *le plus actuel de tous les penseurs*. És ezért beszélhetünk újtomizmusról, a tomizmusról, mint korunk szellemi áramlatáról, a mi korunkban is helyet követelő, mert örök bölcseletről.

III.

A francia újtomizmus története öt erőteljes egyéniség köré fonódik, mint kikristályosodási pont köré : Gardeil O. P., Sertillanges O. P., Garrigou-Lagrange O. P., Gilson, Maritain. Mindegyikükben van erő és van tehetség, él bennük a szellem és tudnak vízbe dobott kövek lenni, örvényeket indítani. Fel tudták támasztani a tomista hagyományt és életté tudták változtatni a

holtnak hitt gondolatokat, olyan életté, mely újra életet képes sugározni. Így alakult ki főleg az ő működésük nyomán egy gazdag tagozatú és sok irányban kibontakozni kezdő és növekvő hatású tomista iskola.

P. Gardeil O. P. († 1931) működése elsősorban nem a filozófia, hanem a teológia területére esik, hatása sem annyira közvetlen, mint inkább közvetett: az újabb francia tomista iskolának főleg hittudományi téren egyik legjobban képzett, modern kérdések iránt nyílt és széleslátókörű képviselője. Nagy erővel és alapossággal hirdeti a hit tomista értelmezésének jelentőségét, a hit mindenestől való természetfeletti voltának hangsúlyozásával. Új és mélyebb — a kor emberéhez jobban szóló beállítást ad az apologetikának : a hívő embernek hitéről való számotadás a kutató értelem előtt. Döntő hatása volt az újtomizmus misztikájának alakulásában is. Ha a francia újtomizmust ismerni akarjuk, meg kell tehát őt is említenünk.

Közvetlenebb és egészen elementáris erejű hatást gyakorolt a kiváló tollú és nyelvű *P. Sertillanges O. P.* (1863). Sok szempontból ő a francia újtomizmus filozófiájának egyik legjellegzetesebb és legértékesebb képviselője. 1910-ben jelerik meg nagyhatású műve : S. Thomas d'Aquin. (2 kötet, németül is.) Szent Tamás filozófiájának mély perspektívájú és teljesen modern megélevenítése. Igaz bölcseséggel látja meg az újtomizmus feladatát és ebben a meglátásában gyönyörűen fejezi ki a francia újtomizmus törekvéseit és irányát. Háromféle módon lehet valaki újtomista — írja :

Először úgy, hogy valaki a mester principiumaiból és megállapításaiból indulva ki és ezekből új következtetéseket von le. Ezen az úton haladtak századokon át Szent Tamás nagy értelmezői, sokféle irányban. Ma nem igen lehet ettől a módszertől sokat várni. A mai ember nem tudja ezt az örző munkát kellőképpen értékelni, nem látja meg a régi gondolatoknak jelen értékét. Aki így megköti magát, könnyen abba a veszélybe eshetik, mint Averroes, aki Aristotelesben oly isteni lényt látott, aki befejezte a tudományt, úgy hogy utána már nincs is többé haladás. A mult századvégi tomizmus sokszor ebbe a hibába esett és ezért nem tudott kellő hatást elérni.

Másodszor megpróbálhat valaki egyszerűen újabb hozzátevéseket fűzni a régi tanhoz, úgy hogy kívülről bővíti azt. A régi hagyományos filozófia leg-hűbb követői is megtették és megteszik ezt : egyes részletkérdésekben új tudományos felfedezéseket függesztenek rendszerükhöz. De végül is egész filozófiájuk úgy fog festeni, mint valami tarka rongyokból összevarrt takaró. Az ily típusú filozofálásból sohasem lesz igazi élet, mert az eredetileg is különálló gondolatok tovább élnek a maguk külön életét a látszólagos külső egység ellenére is. Az ilyen munka teljesen felesleges. A tiszta, egyenes, nyílt formákhoz szokott modern ember nem tudja befogadni és magáénak vallani. Érzi rajta az avas ízt, de semmiesetre sem az «örök hegyek» üde levegőjét.

Az újtomizmus harmadik módja : a szenttamási szellem igazi érvényesülése, a valódi új-tomizmus. Ez nem egyszerű következtetéseket akar levonni,

nem is akar új tanokat hozzátenni a régihez, hanem a régi — helyesebben örök igazságokba, alapvetően helyes meglátásokba törekszik beleépíteni mindazt, amit Tamás óta a filozófia és tudományos gondolkodás meglátott. Hisz a «*Vetera novis augere*» jelszó organikus fejlesztésre és nem egyszerűen eklekticizmusra hív fel. Az augere valami vitalist, belső táplálást jelent, a kívülről jövő anyagnak az élő szubstanciához való hasonulását. És így a szubstancia mindig nő, a filozófia mindig fejlődik: de sohasem válik lezárt, megalvadt és kialudt szisztémává. A tomizmusnak új dimenziót kell szerezni, nem egyszerűen eddigi dimenzióját kell kiszélesíteni: azaz *nekünk magunknak* kell Szent Tamás szellemében nekigyürkőznünk a valóság minél teljesebb átlátására, egy új bölceleti szintézis megalkotására.

Sertillangesnek ez a meglátása és Szent Tamás szellemét híven kifejező álláspontja döntő fontosságú a francia újtomizmus történetében és jellegében. Mindjárt maga is igyekszik megvalósítani ezt a programot és határozottan sikeresen, sok eredetiséggel tudja Bergson helyesen meglátott gondolatait tanának tévedései nélkül beleolvasztani rendszerébe. Létfogalma (*être dynamique*) sajátos lüktetéssel és vibrálással telik meg, érzik rajta az *elan vital* lehellete. A tomista potencia-aktus dinamizmusán felépülő teremtett lét fogalmából kiindulva gyönyörű lendülettel jut el a lét forrásához, Istenhez. A változó és változatlan lét harmoniájából, a körülöttünk, bennünk és felettünk levő *Esse Subsistens-ből (Istenből)* és *benne* bontakozik ki Szent Tamás egészen modernnek ható és tényleg lendítő világképe. Sertillanges rendszerének érdekes jellegzetessége, hogy annyira hangsúlyozza Isten transcendenciáját, hogy Przywara, Manser és több bírálója egyenesen újplatonikus színezetűnek tartja.

Sertillanges hatása állandó és alapvető jelentőségű a francia katolikus megmozdulások és az éledő újtomizmus terén. Világi főiskolások veszik körül szószékét (Valéry-Radot i. m.) és hallgatják élettől duzzadó beszédeit, könyvei mindegyikével mind jobban és mélyebben lopja bele az új Franciaország lelkébe a tomizmus filozófiai gondolatait és ennek a révén a katolikus szellemiséget. (Nevezetesebb egyéb művei: *La vie intellectuelle*, *Philosophie morale de s. Thomas d'Aquin*, *Eglise*, *Chatechisme des incroyants*, *Les sources de la croyance en Dieu*.)

P. Sertillangesal sok tekintetben rokon, de mégis más jellegű egyéniség *P. Garrigou-Lagrange O. P.*, a római Angelicum (egyetem) tanára. Míg Sertillanges könnyed és modern szempontjaival, pompás szónoki készségével, költői lendületével közvetlenül részt vesz az újtomizmus mozgalmi részében, addig Garrigou-Lagrange elsősorban a szorosabban vett tudományos és tanári téren szerez elismerést és alakít maga köré iskolát. A modern filozófia teljes ismeretében áll bele korunk szellemi áramlásába, kiemelve mindenhol az értékeket és rámutatva a helyes megoldásokra. Látja azt, hogy a mai ember lelkét tulajdonképpen a fenomenalista nominalizmus, a csak az egyedit értékesnek tartó filozófia mérgezte meg. Ennek a nominalizmusnak eredménye, hogy a mai

filozófiai gondolkodás meghasonult önmagában, mivel eltért a normális emberi tudat, a sens commun helyes meglátásaitól. Agnosztikus, fenomenalista, relativista lett. (Modernizmus.) Ez a relativizmus azonban súlyos következményekkel járt : vagy a pantheizmus, vagy a teljes nihilizmus mocsarába vezet el, elvizenyősíti a kereszténységet, kilugozza belőle a lét szilárd talaját és mindent felold a devenir, a merő változás folyamában. (Bergson.) A modern kor sok metafizikai tévedésével szemben csak a helyes létfogalmon épülő bölcselet, a sens commun, a normális emberi tudat, a normális emberi ész : a realista, valóságra irányuló bölcselete tud szilárdan megállni. Csak ily módon lehet átlendülni a változás világából az egy örök változatlan lényhez : Istenhez. (Le sens commun. La philosophie de l'être et les formules dogmatiques.)

Klasszikus értékű, a modern filozófiai irodalomban talán legértékesebb művében : Dieu, son existence, sa nature. (1933-ban már 6. kiadás !) Tömör gondolatmenetekben, világos stílusban és költői lendülettel épít fel egy nagyszabású teodiceát : szembenéz minden modern antinomiával és erős vonásokkal bontakoztatja ki a tomista filozófia, a lét filozófiája principiumaiból kiindulva Isten filozófiailag felismerhető képét. Mélyek és különös érdekességgel bírnak az újmolinizmussal való polemiái : e polemiák közben rámutat Garrigou-Lagrange a tomista lelkiesség alapvető vonásaira is.

Tudományos működésének másik fontos tere a misztika és itt ő ma a tomista iskola vezérteológusa : olyan vezér, akit valóban sokan követnek is. Teljes precizitással fejt ki a misztika és misztikus hivatás helyes és hagyományra épülő lényegét. A misztikus élet nem más, mint a keresztény tökéletesség, a kegyelem teljes kibontakozása a lélekben. És mivel *minden* ember legalább általános hívással *híva van a tökéletességre*, azért a misztikus életre, a természetfeletti szemlélődésben való egyesülésre való hivatás is szól mindenkinek. Ennek az alapvetően fontos tannak a hangoztatásával természetesen ellentétbe kerül a misztikát másképpen értelmező, *természete szerint rendkívülinek* tartó iránnyal, a molinizmussal. Ez az iskola ugyanis a természetfeletti szemlélődésre való egyetemes hivatást tagadja és inkább voluntarista beállítással. Garrigou-Lagrange mély bölcseséggel mutat rá arra, hogy a természetfeletti életet nem lehet és nem szabad kicsinyes és nagyon is emberi szempontok szerint beállítani, nem szabad azt hinni, hogy a tökéletesség elérhető merő emberi erőfeszítések révén. Az életet az alapvető és mindent átfogó igazságok alá kell állítani és valóban felkelteni az emberekben Leon Bloy mélyeséges vágyakozását : Il n'y a qu'une tristesse, c'est de n'être pas des Saints. Hatalmas életlendülettel rá kell vetődnünk Isten karjára, rá kell bízunk magunkat a kegyelem vezetésére : a természetfeletti szent szabadság és öröm lelkületével. (Perfection chretienne ; La Providence et la confiance en Dieu : Le véritable abandon. 1932.) Csak az ilyen nagyvonalú és egészen Istenre építő lelkiélet képes kiemelni a keresztény közösséget szétforgácsolt, individuálista és apró gyakorlatokba, a szentséget csak hideg hegycsúcsnak, de nem célnak tartó, megalkuvó vá-

gyakba vesző voltából. Garrigou-Lagrange-nak nagy iskolája van. A dominikánusok vezetése alatt álló La Vie Spirituelle és egyéb folyóiratok révén tanításával igen jelentős lelkiéleti mozgalomnak is szellemi vezére.

A francia újtomizmus két élő domonkosrendi vezéralakja mellett két világi tudós egyénisége jelentős tényező még, az Etienne Gilsoné és Jacques Maritain-é.

Etienne Gilson (1884) jelenleg a Collège de France tanára, azelőtt a Sorbonne professzora volt. Oroszlánrésze van abban, hogy a mai Franciaországban az Egyháztól távolabb eső körök is kezdenek érdeklődést tanúsítani a tomista filozófia iránt. Gilson elsősorban filozófia-történész, de úgy tudja művelni a filozófiatörténetet, hogy az elmúlt korok gondolatvilága az élet eleven valóságában lép elő, megkedvelteti, belelopja magát a szívbe és észbe. És így az ő filozófiatörténeti működése egyúttal valódi filozófusi működés is: korszerű és a kornak szól. Úgy tudja megeleveníteni a középkor és a patrisztika szellemét, hatalmas egyéniségeit, hogy az olvasó lelkében nosztalgiát kelt irántuk; úgy karolja magához az elmúlt idők nagy keresztény bölcselőit, mint a ma élő testvéreit. A változó történelmiségen túl az örök változatlan történelemfeletti igazságok világát, a történelmi multon keresztül az örök jelent láttatja meg. Szent Ágostonról, Szent Bonaventuráról, Szent Tamásról írt monográfiái klasszikus értékűek. Legkiérettebb művében — *Esprit de la phil. medievale* (1931—32.) a középkor szellemi világát rajzolja meg tökéletes beleéléssel és Szent Tamással, mint vezéralakkal. Természetesen a középkorba való visszatekintés nem azt jelenti, mintha meg akarná fordítani az idők járását; nem, ő csak arra akar rámutatni, hogy a mai Európa, az emberiség csak úgy tud kiemelkedni a káoszból, ha visszatér azokhoz az alapokhoz, melyeket elhagyott és ezeken a biztos alapokon épít tovább. Csak így tud megmenekedni a teljes széteséstől.

Gilson hatása igen széles körökre terjed: elsősorban a tudományos világban. Tanítványok egész sora viszi be a francia lelkiségbe Szent Tamás világszemléletének organikus és hatalmas arányú eszméit, a középkoron tovább épülő, örök és mindig frissen ható keresztény gondolat szeretetét. Nagy fontosságúak a vezetése alatt álló kiadványsorozatok: *Etudes de la phil. medievale*, és a P. Thery O. P.-vel közösen vezetett *Archives d'histoire doctrinale et litterarie du moyen age*. Gilson különben belekapcsolódik a gyakorlati élet, a ma problémáinak megoldásába is, és cikkei, előadásai révén a mai francia katolicizmus egyik vezető egyénisége. (*Pour l'ordre catholique en France*. 1934.)

J. Maritain (1882) a párisi Institut Catholique tanára. A mai francia újtomista mozgalomnak talán a legnagyobb hatókörű és legismertebb képviselője és irányítója. A protestáns családból származó Maritain, a Bergson-tanítvány és kora szellemiségének érzékeny lelkű szenvedője és hordozója, amikor rátalál — főleg Leon Bloy segítségével — a katolikus egyházba vezető

útra : Szent Tamást választja irányítóul, az ő zászlaja alá szegődik. Az a meggyőződése, hogy Szent Tamás nagyon korszerű, sőt igazában az egyetlen korszerű, e kornak való filozófus. Azért, mivel csak az ő elvei — a filozófia perennis örök igazságai alapján lehet megmenteni az önsíkját ásó értelmet, Szent Tamás tanítványa lesz, de nem epigon módra. Meg van benne minden adottság, mely képessé teszi őt arra, hogy önállóan élje át és hatoljon be a valóság mélységeibe és megvan tollában az a művészi kifejező erő, mely képesíti őt arra, hogy az Igazság diadalmas apostola legyen. Széleslátókörű filozófus, lelkében egy nagyszabású szintézis körvonalai élnek és kívánnak megvalósulást. Működése hármias irányú : 1. filozófus, teoretikus tudós : contemplator.

2. tudományos szervező, tanár : magister.
3. lelkesítő és éltető : apostol.

1. *Contemplator* divinarum rerum. Filozófus a szó legnemesebb értelmében. Nagy metafizikai szintézisének, melynek most fejezte be második kötetét : ismeretelméletében (*Distinguer pour unir, ou les degrés de savoir*) szembesít a valósággal és biztos eligazodást nyújt az emberi megismerés rejtelmes birodalmában. Nagy egységben bontakoztatja ki a tomista ismeretelméletet : az érzékeléstől a metafizikai ismerésen keresztül a misztikus kontemplációig. Odáig, ahol az egyetlen mester a Szentlélek, ahová tart és vágyódik a kegyelem ösztönzésére minden teremtett lélek. Itt a kontemplációban tud csak megnyugvást találni a szellem ; innen a legmélyebből jövő kincsekből kell mérítenie a keresztény lelkiségnek. Minden akció, tevékenység csak akkor lesz igazán eredményes, ha sohasem kapcsolódik ki az élővizeket forrásztató szemlélődésből. Meggyőződése Maritainnek, hogy a sokszor aktivista, céltalan cselekvésekre és csak a külső praktikumra beállított világ csak úgy tud jó irányba térni, ha megtalálja az utat az Igazság szemléléséhez és az Igazságból való élethez. Az ő művei is mind ennek az Igazságnak szolgálatában állanak. Tudja azt, hogy az igazság csak úgy hathat, ha besugározza az élet minden mozzanatát. Ezért mesteri kézzel fejleszti tovább és alkalmazza új problémák megoldására — igazán a Sertillanges-től követelt új dimenziókban — a tomizmus alapvető metafizikai meglátásait. Megírja az újtomista művészetfilozófiát (*Art et scolastique*. 1920). Mélyen beleállva a kor szellemébe, az idealizmus, fenomenalizmus, bergsonizmus, evolucionista pantheizmus eszméitől sokban megfertőzött (igaz, sokban meg is termékenyített) világban gazdag színekkel emeli ki az örök filozófia, a tomizmus örök-új tanításait. (*Reflexions sur l'Intelligence ; La phil. bergsonienne ; Antimodern ; Trois réformateurs* 1925.) Megoldást csak itt lehet találni, hirdeti fáradhatatlan erővel. (*Primauté du spirituel, De la phil. chrétienne. Du régime temporel et de la liberté*. 1933.)

2. Maritain azonban nemcsak egyszerű író ember és szemlélődő tudós, hanem egyúttal megvallója és hirdetője is az igazságnak. *Magister*. Igazi tanár, tudományos szervező. Lassan egy egész tudós generációt nevel maga körül és ez a tudós generáció egyik legnagyobb reménysége a francia katolicizmusnak.

Úgyesen vezetett kiadványsorozatokban terjeszti el a tomizmus eszmevilágát, minden modern és korszerű kérdéssel szembenézve. (Questions disputées — gyűjtő cím alatt aktuális filozófiai kérdéseket tárgyaló könyvsorozatot szerkeszt szakemberek tollából, könnyen érthető formában, másik kezdeményezése a Bibliotheque française de philosophie tudományos monográfiák gyűjteménye nagyjértékű szerzőktől.) (Roseau d'Or: kat. szellemű írók és művészek összefogására szánt sorozat.) Mindezeket a kiadványokat jellemzi a modern kérdések iránt való teljes kinyíltság mellett a legteljesebb belső egység és összetartozás, a metafizikai ötvényekben való gyökérszerűség.

3. Maritain azonkívül, hogy kontemplátor és magister, még egy harmadik, legalább is olyan fontos hivatást tölt be: az *apostol*, animator szerepét. Valery-Radot szerint alig van az újabb időben katolikus mozgalom Franciaországban, mely mögött ott ne lenne valamilyen módon Maritain szelleme, irányítása. És ő, az alázatos és egyszerű Szent Tamás tanítvány, — végső fokon Krisztus tanítvány — fáradhatatlan módon irányít: a legnehezebb időkben is biztosan áll őrhelyén (Action Française-i zavarok). Levelezése, személyes érintkezése révén mindig meg tudja fogni a lelkeket és mindig tud útmutatást adni a hozzáfordulóknak. Az utolsó évtized konverziói között alig akad olyan, mely valamilyen kapcsolatban ne volna Maritain alakjával. (Reverdy, Marcel, Du Bos, Schwob stb.: Valery-Radot: i. m. 211.)

4. Elsősorban Maritain révén vált lehetővé, hogy az újtomizmus ma Franciaországban nem egyszerűen néhány teológiai fakultás és szeminárium tantárgya, hanem mint bölcselet és mint a hit megalapozásául szolgáló filozófia *mozgalom* is a szó legteljesebb értelmében. Ugyan még csak kezdeti stádiumban van, de mind szélesebb rétegeket fog át. És ennek igen nagy a jelentősége, hisz a legteljesebb mértékben áll: minden gondolat csak akkor tud ható és termékeny gondolattá változni, életet teremteni, ha a közösségben termékenyül meg. Emberi értelmek fogják fel és szívek dobognak érte. Nagyon igaz a konvertita K. Thieme gondolata: Gemein wahr leben, oder allein wahr sterben. Az igazság, filozófiai igazság is természete szerint nem lehet ghetto igazság, terjedni akar és követőket akar szerezni magának. A francia újtomizmusról valóban elmondhatjuk, hogy iskola, mozgalom, szépreményű kikezdés.

Iskola: a vezéregyéniségeken kívül minden filozófiai és teológiai, világnézeti tudományágban a kiváló nevek egész sorával találkozunk. Csak egy-két nevet említünk: az újtomista pedagógia alapelveit Gillet, a domonkosrend jelenlegi generálisa dolgozta ki, sok nyelvre lefordított műveiben, P. Delos O. P. lillei egyetemi tanár egy virágzó, erősen közösségi szellemű antiindividualista szociológiai iskola vezetője, a misztikában amint már említettük, talán a legerősebb irányzat az újtomizmus szellemét sugározza. (Petitot, Bernadot, Janvier stb.). A tomista teológiai iskola is rengeteg kiváló névvel dicsekedhetik (Hugon; Pegues stb.).

Mozgalom: azaz állandó fejlődésben, életben van. És ez így is kell, hogy

legyen, hisz : viventibus, vivere est esse. Az újtomizmus, mint mozgalom átfogja a szellemi élet minden területét : külső megnyilvánulásai, mintegy kráterei főleg a domonkos atyák vezetése alatt álló folyóiratok. Ezek körül bontakoznak ki a különféle mozgalmak.

A P. Barge-tól alapított, sokáig Sertillanges vezetése alatt álló *Revue des Jeunes* élénk tartalmával és nagyszerű kiadványaival (ez a folyóirat adja ki Szent Tamás Summájának igen ügyesen kezelhető francia fordítását is !) a francia ifjúsági mozgalmakban visz jelentős szerepet. A *Vie intellectuelle* a katolikus értelmiség egyik legelső folyóirata, a *Revue Thomiste* és a *Revue des Sciences Philosophiques et Theologiques* a szorosabban vett filozófiai és teológiai tudományos problémák orgánumai. A tomista aszkézis és misztika terjesztője a *La Vie Spirituelle*, mely magas nivójú szerkesztésével és kiadványaival az erősen közösségi szellemű és ovjektív irányú aszkézis és misztika vezető orgánuma : szemben a jezsuiták vezetése alatt álló molinista irányú, inkább individualista és szubjektivista *Revue d'Ascétique et de Mystique*-kel. A tomista jellegű misztikához, lelkiéleti irányhoz tartoznak legalább is nagyobb részt a karmeliták és értékes folyóiratuk az : *Études Carmelitaines*, mely a régi karmelita tomista iskola hagyományain épül tovább. A liturgikus mozgalom hátterében is igen jelentős szerepe van az éledő újtomizmusnak : a bencés és tomista lelkeség sok közös vonása abban is kidomborodik, hogy pl. a *La Vie Spirituelle* hasábjain együtt dolgoznak a domonkosok és bencések az előbb ismertetett ősbibliai hagyományú keresztény tökéletesség-felfogás érvényesüléséért. Azt lehet mondani, hogy a lelkiéletben mind jobban kezd kidomborodni az organikus Szent-Tamási-i szemlélet.

A legújabb időben alakult *Sept* világnézeti, szociális, irodalmi és művészeti folyóirat köré csoportosul a Szent Tamás filozófiai és teológiai gondolataiból táplálkozó író és művésznemzedék : melynek egész sorát nevelte ki az utolsó évtizedek tevékenységében főleg Sertillanges és Maritian munkája. Itt igazán Fra Angelico szelleme érvényesül : a művészetben az örök Szépség szolgálata, Isten szolgálata az irodalom, művészet, filozófia és szellemi élet minden terén. A *Sept* azonban nem egyszerűen irodalmi lap, több ennél, mindenben igyekszik hirdetni azt az új szellemiséget, melyet a Szent Tamást eszményül választott tomizmus akar képviselni. Szociális, tudományos, művészeti téren egyaránt. Itt is érvényesül Szent Tamás mély és sokoldalú, igazán katolikus lelkülete, bölcseségnek, univerzális voltának hatása.

Ebből az egészen vázlatos áttekintésből is látható, hogy a francia újtomizmus valóban iskola és mozgalom : természetesen a skolasztika és a katolikum keretein belül. És ez az iskola és mozgalom oly gyűrűket vert, melyek messze túlterjedtek Franciaország határain ; hisz a szellemnek nincsenek gátjai. A francia újtomizmus megtermékenyítőleg hatott más országok fejlődő tomista mozgalmaira is : így elsősorban a cseh-morva nyelvterületen ; Gilson révén, aki a kanadai Torontóban egy újskolasztikus intézet vezetője, Ameriká-

ban; Hollandiában, Belgiumban stb. Ezeknek az országoknak tomistamozgalma sokban hasonló színeket mutat, mint a Franciaországié. Természetesen hatott a francia újtomizmus más nemzetek körében is (pl. német, angol stb.), de itt, ahogy utaltunk rá, a tomizmusnak több ok miatt más a jellege.

5. Nyilvánvaló tehát, hogy Szent Tamás valóban apostol, a modern idők apostola, mindenfelé olvassák, gondolatai egyre jobban és jobban széles rétegek szellemi kincsévé válnak s előkészítik a lelket a természetfeletti igazság befogadására : Isten befogadására. A tomizmus újra közös szellemi frontot hivatott létesíteni, összefogja a szétesett közösségeket, a keresztény s bizonyos fokig a nemkeresztény népeket is. Hat és éltet a Szent Tamás «zászlaja alatt vitézkedő újtomizmus», mivel az örökkévaló Igazságból táplálkozik, arra épül. Minden téren és mindenkinek megmutatja, hogy a lélek vágyát csak Isten tudja lecsillapítani, az a benne való megnyugvás : mely egyetlen és végső célja minden szellemnek.